

Микола ВАСИЛЬЧУК (Коломия)

ГУЦУЛЬЩИНА У ПОЕЗІЇ ХРИСТІ АЛЧЕВСЬКОЇ

Христя (Христина Олексіївна) Алчевська (16 березня 1882, м. Харків – 27 жовтня 1931, там само) належить до українських письменників першої третини ХХ ст. Її різножанрова творчість, з одного боку, наближена до неонародницького, а з іншого – до модерністського прошарку в літературі. Мають рацію автори “Історії української літератури ХХ століття”, говорячи про Христю Алчевську: “Роздвоєність світовідчуття – між прагненням гармонії та неприйняттям життєвих потворностей, зумовлювала, крім реалістичних, показові для початку ХХ ст. неоромантичні тенденції творчості, на ґрунті яких з’явилися елементи символізму”¹.

Творчість цієї авторки, після років забуття, які настали після її смерті, почала повертатися в українську літературу наприкінці 1960-х рр., коли було опубліковано її вірші в антології “Тридцять українських поетес” (1968)². Ну а найповнішим на сьогодні виданням її творів є книга вибраного під назвою “Твори” (1990)³. Бібліографія публікацій про цю письменницю (як і взагалі про велику і багатогранну родину Алчевських) доволі багата. Писали про Христю Алчевську Іван Франко⁴, Микола Вороний⁵ та інші. З новочасних дослідників, здається, найактивніше творчість Христі Алчевської вивчала Лідія Грузинська (Ковалець)⁶. Писали багато про взаємини Алчевської з І. Франком та Михайлом Павликом⁷. Разом із тим, при

¹ Історія української літератури ХХ століття / за ред. В. Дончика. – Київ: Либідь, 1993. – Кн. перша (1910–1930-ті роки) – С. 31.

² Миценко Л. Українські поетеси дожовтневої доби // Тридцять українських поетес: Антологія. – Київ, 1968. – С. 3–29. – (Бібліотека поета).

³ Алчевська Х. Твори / упор., передм. і прим. Л. М. Грузинської. – Київ: Дніпро, 1990. – 558 с. Далі при покликанні на це видання відсилаємо читача лише до номера сторінки, поданої в квадратних дужках після цитати.

⁴ Франко І. Поезії Христі Алчевської. “Туга за сонцем”. // Його ж. Зібрання творів у 50-ти т. – Київ: Наукова думка, 1982. – Т. 37. – С. 270–273; Його ж. Лист до М. С. Грушевського // Там само. – Київ, 1986. – Т. 50. – С. 325.

⁵ Вороний М. Христі Алчевської. Вишневий цвіт. – Х., 1912. // Його ж. Поезії, переклади. Критика. Публіцистика. – Київ, 1996. – С. 489–495.

⁶ Грузинська Л. Заспів // Прапор. – 1986. – № 5. – С. 170–175; Її ж. Про творчість Христі Алчевської радянського часу // Радянське літературознавство. – 1987. – № 8; Її ж. Іван Франко і Христина Алчевська // Українське літературознавство. – 1987. – Вип. 48. – С. 98–106; Еї же. Христя Алчевская: Жизнь, творчество и место в истории украинской литературы первых трех десятилетий XX века: Автореф. дис. [...] канд. филол. наук / Киев. пед. ин-т. – Киев, 1987. – 24 с.; Її ж. Христя Алчевська // Алчевська Х. Твори. – Київ: Дніпро, 1990. – С. 5–18; Ковалець Л. Невгамовна туга за сонцем: Портрет Христі Алчевської так званої радянської доби: реставрація заретушованого // Березіль. – 1997. – № 7–8. – С. 173–180.

⁷ Мазуркевич О. Р. Іван Франко у зв’язках з народними просвітителами Наддніпрянської України // Матеріали міжвуз. ювіл. наук. конф., присв. 110-річчю з дня народження та 50-річчю з

всьому багатстві досліджень різних авторів, ще й дотепер не з'ясовано низку моментів, які стосуються творчості Христі Алчевської, зокрема, потребує глибшого вивчення питання про відображення Гуцульщини в її поезії.

У творчості української письменниці Христі Алчевської Гуцульщина не посідає провідного місця. Однак поїздка у Карпати 1906 р. із теренів підросійської України відіграла певну роль у формуванні її світогляду, залишила слід у творчості, який помітно навіть у наступні десятиліття.

Це був ранній етап творчості поетеси, який передував появі її першої поетичної книжки. “Року 1906 я поїхала за кордон з метою провести один місяць в Карпатах (Яремче за Станіславом). Цього року редактор літературного відділу “Літературно-наукового вісника” у Львові Іван Франко почав приміщувати мої поезії на сторінках свого журналу. До цієї ж доби відноситься перша моя зустріч з Іваном Франком” [420]. Поезії, написані на Гуцульщині і під враженням Гуцульщини, поетеса опублікувала, головним чином, у періодиці, в тому числі й у кількох номерах “Літературно-наукового вісника”⁸, а вже згодом вони увійшли до книжки “Туга за сонцем” (1907), яку надрукував у Москві відомий видавець Іван Ситін. Алчевська про це пише: “Року 1907-го видавництво Ситіна в Москві випустило з друку мій I том “Туга за сонцем”. Складався цей том з віршів, написаних на 19-м, 20-м, 21-м році мого життя і переважно через те викликав цілу бурю нападів на мене за недостиглість моєї творчості” [422]. Письменниця при цьому зі щирою вдячністю згадує доброзичливу критику Франка. Вона цитує Франкову рецензію, в якій він відзначив навіть фотографію авторки, знятої у гуцульській вбері: “Перед присвятою (матері) – портрет авторки, гарної дівчини в народнім (гуцульським) строю, і від усієї збірки пахне молодістю, дівочою грацією та несвідомою кокетерією” [422].

Зацікавлення Гуцульщиною до Христі Алчевської прийшло через художню літературу. Вона про це пише в листах до Ольги Кобилянської, які передували їхній (з матір'ю Христиною Данилівною Алчевською, відомим українським педагогом, засновником і керівником шкіл) поїздки з Харкова у Галичину. Подорожі в Карпати Христя Алчевська очікувала, сподіваючись на нові враження. У листі до О. Кобилянської вона зазначає: “[...] у мене перед очима стоять в уяві поетичні малюнки й образи з Ваших творів: краса й відважність сміливих гуцулів, Карпати й задумані смереки” (лист від 4 вересня 1903 р.) [444]; “Перед Різдом я була з ненею своєю в Києві на Лисенк[ових] святах. Знов був великий з'їзд, знов усі чувалися братами між собою, галичани й ми. Приїздив і гуцул у білій своїй одіжі, що був у депутації від Буковинців” (1903) [447]. А ось рядки з листа до О. Кобилянської від 24 квітня 1906 р.: “В середині червня будемо в Чернівцях. Їду удвох з Ненею в Тартарів. Побачу Карпати... Ох, як би мені хотілося спати під смереками” [457]. А згодом (1910) у критичному шкідці “Майстри слова” Христя Алчевська захоплює пише: “Ольга Кобилянська, міцна, незалежна гірська натура, шляхетна й гордовита, як думка орлів. Коли у неї й є смуток, то це – релігійна тиша, що панує в Карпатських

дня смерті І. Я. Франка / Житомир. пед. ін-т. – Львів, 1968. – С. 114–117; Сінько Г. По сторінках архіву Х. О. Алчевської // Радянське літературознавство. – 1970. – № 2. – С. 68–74.

⁸ Алчевська Христина Олексіївна // Українські письменники: Біо-бібліографічний словник. – Київ, 1963. – Т. 2: А–М. – С. 22–23.

горах, це поважна мрійність і задума столітніх яловиць по недосяжних верхогір'ях; ця рефлексивна меланхолійність і смуток – не життєвий, а природовий... В ній також є наївність первісної природи. Її гуцули – це діти, часом самотні й полохливі, як сарни чи газелі, часом – дикі й безстрашні...” [392–393]. Як бачимо, любов до Гуцульщини Христя Алчевська зростила у своєму серці, залюбившись у художні твори О. Кобилянської. І лише згодом, побувавши у Карпатах, вона доповнила свої враження, збагатила їх барвами і звуками. Та разом із тим, гори навіювали авторці не стільки поезію з яскравим місцевим колоритом, скільки живили її музу загалом. Поетеса говорила про ті проблеми, які були близькими до її світогляду та до її часу. І лише згодом, із віддалі часу, Гуцульщина озивалася в ній новою поезією.

Дослідниця Л. Грузинська перелічує твори, в яких Христя Алчевська втілила свої враження від перебування в Карпатах: це вірші зі збірки “Туга за сонцем” (“В Карпатах”, “Тече Джонка по каміннях...”, “Спомини”), поеми “Спомини” (вміщена у збірці “Сльози”) та “Intermezzo” (збірка “Встань, сонце!”) [518]. Але цим дослідниця не обмежила коло творів, у яких знайшли відгомін враження від перебування Христі Алчевської в серпні 1906 р. у Карпатах. Побачене, почуте, відчуте, пережите в горах могло трансформуватися будь-коли і в будь-які образи, часто невловимі для дослідника.

Появі першої поетичної книжки Христі Алчевської – збірки “Туга за сонцем” (1907) – передували публікації поетичних добірок у періодиці: часописах “Рідний край”, “Громадська думка”, “Вільна Україна”, “Літературно-науковий вістник”. Так, у “Літературно-науковому вістнику” за 1906 р. було опубліковано цикл “Спомини з Яремча”. Прикметно, що ці ж вірші, вміщені у збірці “Туга за сонцем” без спільного заголовка, який вони мали у журнальній публікації, уже не настільки чітко вирізнялися як “карпатські”. Авторку, здається, не стільки вабила краса гір, скільки можливість говорити про невдоволення існуючими порядками, оспівувати борців за щастя народу. Ці вірші, по-поетичному абстрактні, мають все ж галицьке підгрунтя. Наприклад, у вірші “Не плач, не плач...” авторка звертається до “руської матері”, віддаючи данину традиції називати галичан русинами, а їхніх матерів (а, може, й узагальнено, всю Галичину) – руськими, на відміну від українок, жінок з України, яка перебувала у складі Російської імперії. Звертаючись до “руської матері”, поетеса пише: “Не плач, не плач, о руська мати: / На смерть ведуть синів твоїх, / Але не вбога ти, – багата, – / Ти скарби маєш в душах їх. // О, не заламуй з горя руки: / Їм буде легко й вільно там, / Вони вінці придбали муки, / Вони не зрадили братам!”¹⁰. У вірші “Чи бачиш – самітня смерека зітхає...”, що ввійшов до цієї добірки, вже з’являється гірська символіка. Авторка вдається до паралелізму, говорячи про внутрішній стан ліричної героїні вірша: “Чи бачиш – самітня смерека зітхає / І віти журливо свої похилила; / Отак і душа в мене тихая має / Підстрелені крила...”¹¹. Близький до цієї поезії й вірш “Самітня смерека – журба то похила...” [19], вміщений у збірці “Туга за сонцем”. Це, певно, два різні варіанти розвитку одного образу, однієї думки, які знайшли відображення у творчості письменниці в один і той самий час. Цей вірш, на відміну від попереднього, має

⁹ Алчевська Христиня Олексіївна... – С. 22.

¹⁰ Алчевська Х. Спомини з Яремча // Літературно-науковий вістник. –1906. – Т. XXXVI. – С. 1.

¹¹ Там само.

чотири рядки, в яких по-афористичному стисло сконденсовано провідну думку: “Самітня смерека – журба то похила, / Що в серці у тебе надії схилила; / А вітер, що в лісі над нею буя, / То – думка моя!..” [19]. Отже, як бачимо зі згаданого листа до О. Кобилянської, образ смереки як символу гір, волелюбності, іншого краю та іншого життя Христя Алчевська привезла зі собою, налаштувавшись ще вдома саме до такого сприйняття Карпат і Галичини загалом. Письменниця зізналася: “Остаточно завершила моє захоплення вкраїнською мовою О. Кобилянська своєю “Битвою” з напрохуд гарними описами лісу в Карпатських горах...” [416].

Про обставини перебування у Карпатах Христя Алчевська написала в автобіографічних замітках “Спомини і зустрічі”: “В те літо над шумливим потоком (Джонкою і Прутом) і над скелями, вкритими смерековим лісом, часто стояли тумани і вогкі дні вересня. Проте я часто заглиблюлася в ліс стежками, що штучно проложені там за певним планом [...]. З гір я поїхала до Львова на побачення з Іваном Франком” [420–421].

Ліричну картину нічної пори біля гірської річки поетеса відтворила у вірші “Тече Джонка по каміннях...”¹², приналежному до циклу “Спомини з Яремча”. Алчевська створила атмосферу особливого настрою, коли людина сама прагне поринути у чар місячної ночі, позначеної єднанням людини і природи, суголосної настроєві поета. Вода невеличкої річки Джонки, переливаючись на камінні, у вечірню пору створює особливе відчуття містичності. Тут поєднуються звукові й зорові асоціації. Зорові – вловлюються на підсвідомому рівні, виринаючи у читача як спогад про пережите і знане: без звуків гірськими річками вода не тече, хоча звучання води авторка навіть не бере до уваги, бо ж каже, що: “Тиша повна, лісова, / Тиша любовців і мрій...”¹³. Гори – це пристанище романтичних думок і жадань, які будять у людини різноманітні думки та асоціації. Про особливий настрій вечірньої пори Христя Алчевська пише яскраво і переконливо, виявляючи талант до творення містких образів. У неї місячний промінь, відображений у гірській сріблястій воді, набуває фантастичних барв і відтінків, тому й: “У її сріблених водах, [...] сам не свій”¹⁴. А далі недалеко й до надприродного. Тут стирається межа між реальністю і мрією, тому від споглядання звичних картин у вечірніх горах, Христя Алчевська поволі переходить до надприродного: “Тиша, де живуть русалки, / Де в ночі луна їх спів; / Ліс, де їх коханець місяць / Колиса серпанок снів...”¹⁵. Водночас помітно, що у “Споминах з Яремча” поетеса прагне поєднати казку і дійсність, не забуваючи про ідеї боротьби за кращу долю свого народу.

Помітно це із завершального вірша “Шумлять смереки, питають гори...”. Христя Алчевська, яка у попередньому вірші на якийсь час ніби забулася серед чару карпатської природи, знову повертається до теми несправедливості, соціальної нерівності, потреби боротьби за краще життя. Робить вона це через образ смерек, які своїм шумом ведуть діалог із горами, запитуючи: “Скажіть нам, любі, скажіть нам гори, / Чи не вгаває там людське горе?” / Смутніють гори і мовлять стиха: / “Ще доста сліз там і доста лиха”¹⁶. Поетеса вводить читача у коло символів,

¹² Алчевська Х. Спомини з Яремча ... – Т. XXXVI. – С. 1.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

де слово “сонце” сприймається як воля, а “грати” – як неволя. Як підмітили пізніші дослідники, типовим “[...] для Х. Алчевської був символічний образ сонця як джерела духовної енергії”¹⁷. У вірші бачимо прямий відгомін соціально-політичної заангажованості авторки, яка говорить про несправедливість суспільного ладу: “Там смерть безглуздо з усім жартує, / Панує голод і кат лютує; / Утіха бродить по гордих дуках, / Сини ж народу конають в муках!”¹⁸.

Добірку віршів “Спомини з Яремча”, опубліковану в “Літературно-науковому вістнику”, датовано: “Яремче, 20 серпня 1906 р.”¹⁹. Карпати з їхньою красою стали для Христі Алчевської лише тлом, поштовхом для подальшого розвитку її думок, поглядів, настрою, з якими авторка приїхала в гори. Гірська природа спроможна лише на якийсь час відволікти її від провідної теми – показу несправедливості цього світу. Власне, цей підхід, продемонстрований у добірці “Спомини з Яремча”, Христя Алчевська втілювала й в інших поезіях, які вона написала на Гуцульщині або під враженнями з Гуцульщини.

Вірш Христі Алчевської “В Карпатах” має дату: “Яремче, 1906 року”. Тут знову з’являється образ ріки, але на цей раз – великої і потужної: Пруту. Поетеса розробляє вже відомі образи лісу, який на горах гомонить про давню тугу і прагне упокоїти свій смуток: “Прут несе бурхливі води, / Ліс на горах гомонить; / Чи замовкнеш, давня туга?.. / Тихше, смутку, тихше... Цить!” [28]. По суті, цей вірш – переспів настрою, відображеного у віршах із добірки “Спомини з Яремча”. Інший настрій у вірша “Спомин” [31]. Це – зразок рефлексивної лірики, в якій поетеса повертається до приємних хвилин перебування на Гуцульщині. Вона перелічує те, що запало їй у пам’ять: “Я пригадую зелені / Гори й хатку лісника, / І барвисті жоржини, / Й співи Жонкові шалені...” [31]. “Жонкові співи” – це клекіт річечки Джонки. Тут маємо цілий набір символів, які посилюють карпатську прив’язку вірша: папороть, ліс, гори. Та не забуває поетеса і про мотив громадянський, щоправда, його втілення у цьому вірші не прямолінійне, а поетично насажене: “Мій же люд в снігах блукає, / Снів шукає золотих!” [31]. Власне, мову поетеса веде про боротьбу і пошуки ідеалу, але робить це майстерніше, вишуканіше, аніж в інших віршах. Можливо, це пов’язано з тим, що, друкуючись у Галичині, можна було бути відкритішим, закличнішим (але менш майстерним), аніж це потрібно було робити, аби уникнути цензури російської.

У збірці Христі Алчевської “Туга за сонцем” вміщено вірш “Чистий сніг на тих велетнях-горах...” [24]. Авторка говорить про побачені в горах символи спокою і чистоти, суголосні її душевному настроєві – холодному спокоєві. Це – абсолютно інша нота, яка пробилася через зомбовану тогочасною ідеологічною модою поезію боротьби. Тут вчуваються нотки, притаманні західноєвропейській поезії та філософії. Вірш тяжить до модерністської поезії: “Дух спокою, що в небі царює, / Превище усього...” [24]. Поетеса відобразила враження від споглядання холодної чистоти гір, і навіть контрастуюча з цією холодністю гірська квітка, “[...] байдужа до снігу, / Сповита у чари” [24], все одно видається читачеві холодно-білою, неживою. Тому й завершує цю поезію Христя Алчевська описом внутрішнього

¹⁷ Історія української літератури ХХ століття... – Кн. перша (1910–1930-ті роки). – С. 31.

¹⁸ Алчевська Х. Спомини з Яремча...

¹⁹ Там само.

стану: “Ви, холодні, з душею моєю – / З єдиної криниці!..” [24]. Щоправда, нині тяжко сказати, чи цей вірш не позначений впливом перебування Христі Алчевської у Криму, і чи не йдеться тут про інші гори – Кримські чи Кавказькі, отож звідти й інший настрій та інше світовідчуття.

1907 р. Христя Алчевська написала вірш “Дві сестри”. Відомо, що сама письменниця в примітках до рукописного примірника твору зазначила: “Поезія “Дві сестри” мала символічно (через царську цензуру) змалювати прагнення двох половин України – Російської та Австрійської – визволитися з лабет двох імператорів і об’єднатися. Цензурні умови не дозволили авторові ширше розвинути тему” [518]. У вірші “Дві сестри” змальовано образи двох птахів – горлиці й голубки, через яких поетеса показує дві частини України. У монолозі голубки є заклик “Полетім, сестричко мила, / В далечинь ту, де Карпати, / Де сіяє усміх сонця, / Де б нас доля захистила” [27]. Авторка звертається до промовистих символів, які на час написання вірша були вже доволі відомі, отож серед освічених людей сприймалися як уособлення Галичини з її волелюбним карпатським опришківством. Голубка закликає згадати, “Як у темний ліс дрімучий / Виїздили люди в зброї; / Як над Довбушем світився / Камінь сонячний, блискучий” [27].

Загалом, творчість Христі Алчевської, навіть багато років згодом після відвідин Гуцульщини, озивалася творами, наповненими відчуттями з перебування тут. Так, у збірці “Сльози” (1915) (а її від першої книги поезій відділяють збірки “Сонце з-за хмар”, “Пісня життя”, “Вишневий цвіт”, “Пісні серця і просторів”, “Моєму краю”), знову з’являються рефлексії на тему Гуцульщини. Мова про ліричну поему “Спомини”, яка в рукописі мала назву “Спомини з Карпат” [521].

Цей твір просякнутий духом гір. Христя Алчевська наповнила його багатою символікою, вклавши у поему, здається, все, що знала про Гуцульщину. Це – безсюжетний текст, пересипаний чітко виписаними символами, які показують природу, розкривають багатство матеріального, суспільно-політичного і духовного життя горян. Цю символіку можна поділити на певні групи, які взаємопов’язані, доповнюють одна одну, а часто навіть впливають одна з одної. Так, символами природи у поемі є ліс, скелі, річка, водоспади, мох, каміння тощо. А далі на них уже можлива господарська діяльність людини: чабана, лісоруба тощо. Христя Алчевська, говорячи про ці реалії, старається бути лаконічною, творячи інколи прості переліки понять-символів, які, однак, від цього не втрачають своєї поетичності: “Лісова вузька дорога, / Мох, каміння, гра трембіти, / І чабан на полонині, / І смерек похилі віти...” [87]. Поетеса своїм мистецьким поглядом охоплює різні сфери і різні стихії. Тут вона знаходить можливість подивитися під ноги (“Топчеш ніжну руту-м’яту”) та побачити, що коїться в небі (“Тільки десь беркут літає”) тощо. Вона засумувала за цим краєм, вона у своєму творчому серці виплекала мрію-спогад про Гуцульщину, вибудуваний на значній домішці вже пізніше засвоєного, головним чином з літературних джерел. Тому й маємо тут вияв глибокої любові, навіть туги: “Я стою вже на вершинах, / Я тебе отут вітаю... / Краю, краю любий, гарний – / Я милішого не знаю!...” [87]. У цьому творі маємо щось схоже до спогадів про втрачений рай, або згадки про золотий вік, де незатишній дійсності протиставляються спогади про приємне минуле.

Автор торкається у ліричній поемі й міфології Гуцульщини, говорячи про скелі, “Що з казками обнялися / Чарівливими, сумними...” [87]. Ці казково-міфологічні

персонажі, які Христя Алчевська ввела у поему, справді гуцульські: “Там живе лахматий Дідько, / А тут – мавка-чарівниця...” [87]. Поетеса обмежується простим переліком персонажів, додаючи до них невеликі пояснення, що Дідько – “лахматий”, а мавка – чарівниця. Тут вона вводить і Добоша, певно знаючи, що Довбуш як історична постать і Добош – як міфологічний персонаж – поняття різні і різночасові: “От і білий хрест Добоша” [87].

Христя Алчевська вводить у тло своєї ліричної поеми інтертексти. Це, зокрема, фрагмент пісні “Верховино, світку ти наш...”, яку написав Микола Устиянович як переклад (переспів) пісні з п’єси польського драматурга Юзефа Коженювського “Карпатські верховинці”²⁰, і яка вже на початку ХХ ст. стала загальнонародною. Поетеса прагне передати ритмомелодику гуцульської пісні, а для цього вдається до порівняння її плину в одному випадку – з хвилями спокійної ріки, в іншому – з розбурханим Прутом.

Цікаво, що письменниця уловила і сучасний їй ритм Гуцульщини, позначений вішовим рухом: “А ось віче на майдані: / Кожушки кругом квітчасті, / Січова корогва має, / І народний жаль лунає...” [88]. У першодруку ліричної поеми “Спомини” було випущено рядки із описом віча, починаючи словами “Січова корогва має” й до “Знищить пана і неволю” (загалом, шість рядків, замість яких у книзі стояли крапки). У сучасному виданні “Твори” Христі Алчевської текст відновлено за рукописом. Це важливо, оскільки свідчить про підтримку поетесою сучасного громадсько-політичного життя на Гуцульщині, а не лише зацікавлення фольклорно-етнографічним колоритом цього краю.

Опис гірського свята у Христі Алчевської проникнутий новими нотами. Так, говорячи про спільні танці під запальну музику скрипки, поетеса зізнається: “Щось витає гарне, дике...”, очевидно, маючи на увазі під словом “дике” – первісне, старосвіцьке. Це ж слово вона вживає і щодо гуцулів тоді, як у 1910 р. на сторінках часопису “Нова хата” характеризує прозу О. Кобилянської.

Говорячи про своє перебування в горах, Алчевська, як це і передбачає рефлексивна лірика, змальовує реальні обставини. Зокрема, мова йде про те, що поетеса рухається долиною в гори поміж півстолітніх смерек. “Вкупі тут йде зі мною / Вірний син свого народа; / Він кохає гірську волю, / Справедливість і природу” [88]. Поетеса втретє звертається у своїй поезії до образу річки Джонки (Жонки): “Коло нас летить свавільна / Срібна річка в сивих скелях – / Се є Джонка жартовлива, / Мов оаза у пустелях” [88]. А далі, як інтертекст, відповідно виділивши, авторка ввела власний вірш із циклу-добірки “Спомини з Яремча”: “Тече Джонка по камінню...” [88]. Отож попередні рядки про “жартовливу” Джонку – це поглиблення раніше нею розробленого образу гірської ріки. Практично, цю невеличку річку, притоку Прута, Христя Алчевська опоетизувала, тоді як інші, потужніші ріки (Прут і Черемош) вона згадала лише принагідно, на позначення певної території, якою вони течуть і символами якої можуть слугувати. Наприклад, так вона у творі мовить про Черемош: “Не свавільний, а в кайданах / Черемош тече глибокий, / Чорногори засмутився / І заплакав шпиль високий...” [89]. Згадка великої ріки в поемі “Спомини” служить авторці й для того, щоб провести паралелі: “Як вони,

²⁰ *Погребенник Ф.* Наша дума, наша пісня: Нариси-дослідження. – Київ: Музична Україна, 1991. – С. 105–114.

і я дивитись / На потоки крові мушу...” [89]. Це – відгомін Першої світової війни, яка гриміла в той час у Галичині та яку багато хто сприймав як війну братовбивчу: російське військо, яке стримували австрійські вояки, намагалося прорватися через Карпати; з обох сторін фронту воювали українці. Тут бачимо, що й Христя Алчевська дотримувалася такої ж думки, але не мала змоги детальніше розвинути її в поемі. Натомість вона, не називаючи прямо, пише про ріки крові, які проливає український народ. Письменниця риторично запитує Бога про причини трагедії, сумніваючись у доцільності таких терпінь: “Ні, гріхів в цього народа / Я тяжких таких не знаю, / А страждання – ціле море, / Море крові й сліз без краю...” [89]. Загалом же, поема “Спомини” – це вияв любові до українців (причому, з обох боків кордону), крик зболеного братовбивчою війною сумління письменниці. Алчевська не може мовчки спостерігати воєнну бійню, яку офіційні засоби інформації подавали як патріотичний акт. Насправді ж, саме у цій поемі маємо зразок гарячого патріотизму Христі Алчевської. Тут більше патріотичних почуттів, сильніший поклик до єднання двох частин України, аніж це вона продемонструвала навіть у спеціально створеному з такою метою вірші “Дві сестри”.

У збірці “Встань, сонце!” (1916) Христя Алчевська говорить про те, що її хвилює під час потрясінь, викликаних Першою світовою війною. Зокрема, тут опубліковано поему “Intermezzo”. У цьому творі бачимо і біль від втрат, й оптимізм, який дає вірити, що колись “[...] може, знов блисне в людей сумління, / І знов любов зросте в серцях нова...” [90]. Авторка окидає поглядом Україну від Гуцульщини до Слобожанщини і Криму. З’являються образи історичних постатей і літературних героїв. Знайшлося тут місце і для показу Карпат: “Ось гори синії, смереками укриті, / Ось тиша божеська і холод гірських скель / Блакить небес високих, недосяжних, / Що світло лле із райських нам осель” [92]. Поетеса розширює своє бачення Гуцульщини, вводить нові символи, розбудовуючи на їх основі тло оповіді про омріяний край: тут є ще замислені ліси над потоками, убогі колиби на схилах гірських долин, але вже з’являється образ беркута: “Сліди грози і беркут – одинокий / Свободи цар без тюрем і без хиб” [92]. Розпочавши мову про беркута у VII вірші, авторка присвячує цій темі VIII вірш, аби в наступних частинах поеми перейти до розмови про історичні постаті. Таким чином, Христя Алчевська рухається від узагальненого – до конкретного, від природи – до суспільного і політичного життя, від гірських нетрів – до конкретних населених пунктів на Гуцульщині і в Галичині загалом.

Образ беркута потрібен поетесі для того, аби висловити своє несприйняття того, що люди коять на землі. Беркут у її тлумаченні – це птах, який гордо літає у високості і не відає того, що коїться в долинах, не знає, “Що люд клене і що благословля...” [92]. Як бачимо, образ беркута у Христі Алчевській набуває символу втечі не просто від суєтного, а втечі від несправедливості життя. Тому й умотивованим є в поемі звернення до беркута: “О гордий сину мрій! Візьми мене на небо / [...] Бажала б я літати над землею, / Щоб замість снів вітатъ дива чудес!” [92]. Поетеса вдається до розгортання цієї думки, перелічуючи, що б тоді вона втратила і чого набула. Серед здобутків, яких вона прагне – це набратися спокою далеких хмар, забути про людей, слухати шум журливої смереки, мати завжди перед очима омріяні гори. Лірична героїня прагне опинитися у середовищі, де

немає “Негарних дум і заздрощів таємних, / Неширих слів і зайвих позолот” [92]. І все це у неї асоціюється з Карпатами, з Гуцульщиною. А в образі беркута можна сприйняти життя самітника-гуцула, який піднявся у гори так далеко і високо, що став ніби справжній беркут.

Від захмарних висот у вірші X поеми “Intermezzo” Христя Алчевська вдається до спогадів; ритм твору набуває розповідних інтонацій: “Ось в Дорі тихій я, у пароха сільського / В маленькім домику... Діяч колись тут жив... / Він друга мав – вигнанця молодого / З країни тьми, за сонцем що тужив” [93]. Поетеса дає характеристику “вигнанця молодого”, який навіки залишив “далекі сніги”, тобто, очевидно йдеться про виїзд під загрозою опинитися в Сибіру. Ця оповідь – підготована читача для розкриття конкретних осіб, до долі яких довелося торкнутися Христі Алчевській, перебуваючи в Карпатах, у гуцульському селі Дора. Мова про Михайла Драгоманова, Мелітона Бучинського й Михайла Павлика. Першого з них названо за прізвищем, другого – за іменем. Павлика не названо зовсім, але він фігурує в авторських примітках до поеми, поряд із поясненням, хто такий Мелітон. Ось як в XI вірші поеми про це говорить сама поетеса: “Се – Драгоманів був... А в домику маленькім / Господар мирно жив, що звався Мелітон.” [93]. Про М. Павлика написано більше: “І ще бував отут з криштальною душею / Прихильник лагідний вигнанця і його, / Що працю їх любив і тишивсь нею / І так терпів в кінці життя свого!” [93].

Поетесі забракло місця, і вона розгорнула думку про Павлика в наступнім, XII вірші: “І вмер у граді Льва тоді, коли чужинці / Зі зброї брязкотом, з музикою фанфар / Прийшли з мечем країну покоряти...” [93]. Як бачимо, тут присутній дуже потужний автобіографічний струмінь. Поетеса позиціонує себе в українській культурі через приналежність до таких постатей, як М. Драгоманов, М. Бучинський, М. Павлик. З одним із трьох перелічених діячів їй випало бути знайомий особисто – це М. Павлик. Інші, а передусім М. Драгоманов, – це великі попередники, до яких їй випало мати стосунок, хоча й непрямий.

На час перебування Христі Алчевської на Гуцульщині, Михайло Драгоманов (1841–1895) уже помер. Але його ідеї жили, у нього було немало прихильників і послідовників, зокрема, засновники Русько-української радикальної партії І. Франко та М. Павлик. Саме через ці постаті Христя Алчевська наблизилась до українського публіциста, історика, філософа і громадсько-культурного діяча М. Драгоманова. Драгоманов 1871 р. у Відні познайомився з М. Бучинським. Влітку 1875 р. він відвідав Бучинського у Станіславі (тепер – Івано-Франківськ). За участь у вічі у Галичі, М. Драгоманов 1875 р. утратив посаду викладача Київського університету, а 1876 р. змушений був емігрувати до Швейцарії. По дорозі на еміграцію Драгоманов побував у Галичині, відвідав Гуцульщину, спілкувався зі старими та новими знайомими (М. Бучинський, Юрій Федькович, Софрон Витвицький та ін.). Згодом активно листувався з Бучинським та Павликом. Про перебування у Галичині він залишив свої “Австро-руські спомини (1867–1877)”. Не менш цікавою була й постать Мелітона Бучинського (1847–1903), який виявив себе як український фольклорист і громадсько-культурний діяч. Він підтримував тісні контакти з культурними та політичними діячами свого часу, в тому числі й з одним із членів Паризької Комуні А. Йонином (ці листи поліція знайшла під час одного з обшуків). Як фольклорист, він записав майже 3000 зразків народної творчості, частину з яких опублікували Володимир Антонович та Михайло Драгоманов у праці

“Исторические песни малорусского народа” (1874–1875); працював як лексикограф; писав вірші; видавав твори Ю. Федьковича. Та у Христі Алчевської оцінка цієї постаті дещо притишена: “Господар мирно жив, що звався Мелітон...” [93].

Про Бучинського вона дізналася не лише від М. Павлика, з яким познайомилася під час перебування на Гуцульщині і з яким спілкувалася листовно. “З Михайлом Павликом познайомили мене два галицькі студенти з містечка Дори, що прикотили бачитися зі мною за 12 кілометрів “ровером” (чи то велосипедом), як вони це називали. Були це двоє братів Бучинських, діти Драгоманового приятеля Мелітона Бучинського. Довідавшись із газетярського списку приїжджих, що з України в Карпати приїхала родина вкраїнців, вони мене з мамою розшукали й вирішили інтерв’ювати та встановити зв’язок через мене між молоддю галицькою та вкраїнською. Крім того, ці юнаки показували мені околиці й гуцульські народні гуляння (фестини), виборчі агітаційні віча в Микуличині і дідуся Павлика, що перебував там на відпочинку, мешкаючи в простій і тісенькій гуцульській “колибі” (хаті), бо не мав у ті часи з чого жити” [420]. В іншому тексті (“Автобіографічні зауваги”) Христя Алчевська писала: “Літом я прожила місяць у Яремчі (недалеко від Коломиї) в Карпатах; а в сусіднім селі жив діяч Михайло Павлик, що мав згодом на мене вплив (радикал, близький до есерства, приятель і видавець Драгоманова)” [435]. І справді, судячи з листів Алчевської до Павлика, він мав на неї вплив, вона з ним обговорювала певні питання, дискутувала, обмінювалася книжками, навіть трішечки комплексувала з того, що не така як він, а тому в її віршах багато лірики і мало політики. Та при цьому всьому Христя Алчевська не забувала питати: “Як шумить нині Прут у Яремчу? Чи добре він віщує щось Галичині чи зле?” (лист до Павлика від 2 листопада 1907 р.) [472].

Якщо підсумуємо, то можемо відзначити, що Христя Алчевська, народжена в Харкові, на початку свого творчого життя заочно перейнялася любов’ю до Гуцульщини (передусім, на основі творів О. Кобилянської). Христя Алчевська створила низку поетичних творів, у яких відображено образ Гуцульщини як особливого краю, надихнутого красою природи, але водночас занапашеного з погляду соціального. Поетеса тут знайшла нових знайомих (сини Бучинського, М. Павлик), з якими вона підтримувала стосунки згодом. Із плином часу поетеса відчувала нерозривний зв’язок з Гуцульщиною. Особливо болючим для неї став період Першої світової війни, коли в Карпатах тривала братовбивча війна за участю українців, які воювали у російській та австрійській арміях; це відобразилося у ліричній поемі “Спомини”. Гуцульщина у висвітленні Христі Алчевської – не стільки міф, вигадка, скільки благословенна богом українська земля, яка потребує звільнення з-під чужого гніту. Авторка відчуває себе приналежною цілій Україні, що демонструє у поемі “Intermezzo”, і Гуцульщина – невід’ємна частка України. Видно це й через показ приналежності до Гуцульщини Драгоманова. Міфологія Карпат для неї не є основною, Христя Алчевська також не зациклюється на етнографізмі. Поетеса користується словами-символами, які дають їй змогу говорити про головне. Загалом, надихнута Гуцульщиною, вона створила зразки лірики неонародницького спрямування, перейнятої глибокою символікою. Побувавши у Карпатах, поетеса увиразнила свої знання про цей край, наповнила їх живими враженнями. Ці враження були настільки яскравими, що не лише знайшли відгомін у поезіях, вміщених у її першій книжці, а й живили її творчість і в пізніші роки.